

Корніяка О.М. Психокорекція і розвиток комунікативної компетентності представників соціономічних професій // Проблеми освіти: Наук.зб./ Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2013. – Вип. 77. – Ч.2. – С.84–91.

УДК 159.946.3-053.4

*Корніяка Ольга Миколаївна,
доктор психологічних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України*

ПСИХОКОРЕКЦІЯ І РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Стаття присвячена аналізу традиційних і новітніх методів та засобів розвитку комунікативної компетентності педагогів і психологів на різних етапах їх професійного становлення. Подано методичні рекомендації з оптимізації комунікативного розвитку фахівця.

Ключові слова: *комунікативна компетентність, комунікативні вміння і навички, комунікативний розвиток, професійна і міжособистісна взаємодія.*

На початку ХХІ століття – під впливом нових ідей, соціальних запитів та емпіричних даних – набула особливої актуальності потреба у вирішенні проблеми розвитку комунікативної компетентності, що пов'язане з посиленням уваги роботодавців до загальної компетентності фахівців. В умовах нової, інформаційної цивілізації ставляться нові, підвищені вимоги передусім до комунікативної сфери фахівця, що пов'язане з необхідністю розвитку у нього комунікативної компетентності як психологічного інструмента ефективної професійно-комунікативної діяльності. Передусім це стосується соціономічних професій, що передбачають інтенсивну соціальну взаємодію з різними віковими категоріями людей – до них належать, зокрема, досліджувані нами професії педагога і психолога. Адже неможливо усунути складнощі в інформаційному каналі, створити оптимальні умови для міжособистісної взаємодії, обміну думками і почуттями, для взаємопізнання й осягнення сутності іншої людини і на цій підставі – для самоусвідомлення – без володіння цими фахівцями культурним кодом комунікації, комунікативною компетентністю в єдності трьох її складових: мовленнєвої комунікації, соціальної перцепції й інтеракції.

Проблема професіоналізму у спілкуванні, як відомо, постала ще на початку 60-х років ХХ століття і була пов'язана з дослідженнями С.В. Кондратьєвої у

напрямку забезпечення психічної регуляції та саморегуляції педагогічної діяльності, яка реалізується у формі міжособистісної взаємодії. А вже у 80-х роках минулого століття у дослідників (О.О. Бодальов, Л.І. Анциферова, Л.А. Петровська й ін.) викликала посилений інтерес така невід’ємна сторона процесу спілкування, як соціальна перцепція. З початку 80-х років розвивається і система тренінгів міжособистісного спілкування та комунікативної компетентності. Так, проблеми комунікативної компетентності і комунікабельності вивчали Ю.М. Ємельянов, В.І. Кабрін, Є.С. Кузьмін, Л.А. Цветкова й інші вчені.

Психологічне дослідження дало нам змогу розглядати *комунікативну компетентність як складно організоване, внутрішньо суперечливе поєднання комунікативних знань і вмінь, що відображають цілі та результати здійснюваної суб'єктом спілкування комунікативної діяльності* (у формі якої реалізують свої фахові функції представники соціономічних професій).

Поза тим до найновітніших напрямків оптимізації розвитку комунікативної компетентності фахівця на різних етапах його професійного становлення сучасні дослідники відносять *соціокультурний підхід*. Адже цей підхід дає змогу здійснювати діалогічну взаємодію в нинішньому інтеркультурному суспільстві, сприяє моральному вдосконаленню її суб'єктів, забезпеченню психологічно комфортної діяльності спілкування і, зрештою, становленню комунікативно компетентної особистості фахівця. В умовах функціонування інформаційного суспільства можемо говорити про переважання творчої, пошукової тенденції в соціокультурному житті або, за словами Г.О. Балла (2007), «діалогічно-творчої функції» (на відміну від традиційної, «репродуктивно-нормативної»), що підсилює важливість послуговування саме цим підходом. Відтак, боротьба і єдність між традиціями й інноваціями, що є рушійною силою будь-якого розвитку, в тому числі комунікативного, детермінують визначальний напрямок розвитку комунікативної компетентності фахівця.

Звідси *метою* дослідження є визначення загальних і найбільш доцільних для кожного етапу професійного становлення фахівця методів та засобів розвитку його комунікативної компетентності – традиційних і новітніх.

Реальні зрушення у вдосконаленні комунікативної компетентності, як відомо, відбуваються під впливом різних обставин суспільного життя, що має поєднуватися з активністю самого суб'єкта спілкування і цілеспрямованим її розвитком (за потреби) психологом-інструктором.

Відтак, оптимальне формування комунікативної компетентності на різних етапах професійного становлення особистості передбачає додержання таких психолого-дидактичних умов:

- визначення *зовнішніх впливів* як зовнішньої спонуки для розвитку складових комунікативної компетентності, що має на меті цілеспрямоване навчання спілкуванню через різні інноваційні форми ведення занять: а) проблемні лекції, які моделюють пошукову діяльність; б) лекції-візуалізації, на яких застосовуються опорні схеми-таблиці з відповідним коментарем їх тренером; в) лекції – прес-конференції, спрямовані на забезпечення обміну думками, емоціями, досвідом міжособистісної взаємодії; г) організацію спеціального семінару (традиційна групова форма) спільно з застосуванням новітньої технології – коучинга, що акумулює в собі можливості тренінгових методів, запитальних технологій і дає змогу розкрити професійно-комунікативний потенціал фахівця. При цьому ми ґрунтуємося на баченні процесу навчання спілкуванню як спільної діяльності педагога-психолога (консультанта і тренера) й того, кого навчають, – саме такий підхід відстоював засновник вітчизняної психології Г.С. Костюк;

- реалізація *внутрішніх спонук* як чинника, за Г.С. Костюком, „саморуху”, „саморозвитку особистості” – в тому числі фахівця, його природних сил. Для набуття особистісного досвіду професійно-комунікативної компетентності доцільне використання *психолого-комунікативного тренінгу* як методу активної навчально-комунікативної діяльності, що може включати такі засоби: групову дискусію, ігрові технології, вправи на прояв вербальної та невербальної креативності, рефлексивні коментарі тощо.

При цьому слід зважати на три вельми важливих обставини:

- Як свідчить практика, інформаційні повідомлення психологічних знань, у тому числі у сфері комунікації, побудовані за лекційним принципом або у вигляді «круглих столів» чи педрад не завжди викликають інтерес і позитивну емоційну реакцію у представників соціономічних професій – зокрема, у вчителів, для більшості яких власний фах перетворився на стиль життя. Тому подібні засоби здобуття інформації є для них буденними, нецікавими і не ведуть до вияву креативності під час роботи над собою. Сучасного фахівця треба «дістати», заінтригувати – адже його світобачення ускладнюється, прогресує, у нього постійно збільшується досвід почування.

- Звідси тренінги, семінари, коучинг і т.д., тобто інтерактивні методи, зумовлюють більший інтерес, викликають щирі емоції, спонукають до індивідуально-творчої роботи, саморозвитку з подальшою самореалізацією у професійній діяльності.

- Тим часом у процесі семінарів-майстерень (майстер-класів) з груповими дискусіями – при обговоренні «збоїв» у міжособистісній взаємодії педагогів і психологів – краще робити акцент, в чому ми солідарні з О.Л. Мерзляковою (2007), «на недоліках батьківського виховання, ніж на недоліках педагогічних стратегій» вихователів, аби не активізувати в учасників занять роботу захисних механізмів від негативних емоцій. Адже людина, тим паче професіонал, не має жити з відчуттям провини, що запускає механізм самозбереження, який притупляє, а згодом і зовсім виключає це почуття. В результаті на зміну відчуттю провини приходять несміливі спроби самовиправдання, поступово насичуючи його потрібними аргументами, впевненістю у своїй правоті і, зрештою, знищуючи будь-які залишки звинувачення самої себе. Бо тривале почуття самозвинувачення діє руйнівню на психіку, породжуючи у професіонала відчуття фахової безпорадності й мінімізуючи процес інтеріоризації відповідних вмінь. Тому варто лише констатувати наявність проблеми, акцентуючи увагу на об'єктивних чинниках її виникнення і шляхах усунення.

Отже, оптимальне формування комунікативної компетентності на різних етапах професійного становлення особистості можливе під впливом суспільних змін, навчання та виховання і завдяки її внутрішній роботі та самореалізації в діяльності як суб'єкта спілкування.

Тим часом у педагогічній взаємодії – на підставі врахування діалогічної природи спілкування – потрібно послуговуватися низкою таких **загальних методичних рекомендацій** щодо комунікативного розвитку фахівця.

1. Навчання спілкуванню, вихованню комунікативно компетентної особистості фахівця має ґрунтуватися передусім на принципах „суб'єкт-суб'єктної педагогіки” [3], що в умовах традиційних (суб'єкт-об'єктних) форм навчання є вельми складним завданням.

2. У процесі вироблення стилю взаємодії і вдосконалення комунікативної поведінки слід враховувати ту обставину, що правила міжособистісної взаємодії з іншими людьми і між ними можна опанувати лише в *реальному процесі спілкування*, що є так само дуже непростим завданням.

3. Згідно з даними ряду авторів – зокрема, Л.І. Анциферової, Ю.М. Ємельянова – треба поєднувати традиційні методи з активними груповими методами [1;2;3;4]. Особливо це стосується людей зрілого віку як основної маси кваліфікованих спеціалістів. Адже з віком посилюються зв'язки між образним, практичним і вербально-образним мисленням, що робить використання цих методів вельми доцільним у практиці післявузівської підготовки спеціалістів. Крім того, активним груповим методам властивий особистісно-розвивальний підхід. Вони мають, за твердженням Ю.М. Ємельянова, низку безумовних переваг: *по-перше*, люди стають більш відкритими для прийняття точок зору своїх партнерів, більш готові до зміни власних настановлень, зростає їх соціальна активність й ініціатива в пошуку оригінальних рішень; *по-друге*, створюються умови для вироблення загальнозрозумілої психологічної мови, а також консолідації колективного досвіду в пізнанні психічної реальності, що дає змогу доказово подавати свої переживання, прагнення, цілі й очікування; *по-третє*, таке навчання і спілкування дає можливість учасникам

усвідомлювати межу між процесуальним й змістовим аспектами комунікації; *по-четверте*, цей метод дає змогу зрозуміти структурно-функціональні взаємини в житті груп і колективів, що зазвичай постають у змішаному і тому незрозумілому для спостерігача вигляді [3].

4. У процесі фахової діяльності представників соціономічних професій важливу роль відіграє створення в ході міжособистісної взаємодії *іміджу* як символічного образу суб'єкта і невід'ємної складової *соціально-перцептивного компонента* комунікативної компетентності. Для адекватного й ефективного подання свого іміджу цільовій аудиторії фахівець повинен вміти опрацьовувати інформацію, отримувану у вигляді знаків та їх комплексів: це знаки, представлені у зовнішньому вигляді спеціаліста – в його словах, міміці, пантоміміці, які мають символічну природу і повинні забезпечити адекватну взаємозалежність у відношенні “знак–значення”, тобто у процесах передавання–сприймання інформації, що пов'язане зі встановленням взаєморозуміння у суб'єкт-суб'єктній взаємодії, а отже, з якісним виконанням зумовлених фахом функцій.

До речі, при активному навчанні – на відміну від традиційних форм навчання, де невербальні засоби спілкування ігноруються або пригнічуються – кодування і декодування невербальних повідомлень становить одне з головних методичних завдань. Цьому сприяє сенситивізація фізичних дій (усвідомлення своїх просторових переміщень, тілесної оболонки „Я”, функціонування організму в цілому). В результаті той, кого навчають, повинен освоїти: а) вміння думати про окремі частини свого тіла; б) вміння розуміти ритм, імпровізуючи танцювальні рухи, в танці відчувати глибокі корені мови і мовлення, драматичного дійства і музики; в) вміння зрозуміти такі параметри руху, як енергія, швидкість і напрямок, пов'язавши їх з експресивними формами самовираження (спонтанними, вихованими і контрольованими). Іншими словами, той, кого навчають, має відчувати і усвідомити внутрішню єдність усіх знакових систем і свою тілесну природу [Анциферова, 1980; Мова, 2003; Коццоліно, 2009].

5. Для запобігання виникненню стресових станів у комунікативно-навчальних ситуаціях слід здійснювати постійну профілактичну роботу з подолання негативних емоцій, тренування вміння справлятися з критикою, виконання вправ з саморегулювання [Гозилек, Бойко, 1996].

6. Запобігання синдрому професійного „вигорання”, емоційного виснаження (до появи яких, на думку В.В. Макарова (2000), призводять особистісні особливості індивіда: інтровертованість, підвищені тривожність, емпатійність і чутливість; професійна підготовленість як володіння техніками і прийомами, а також організація праці: умови роботи, складність завдань, обсяг роботи, оплата праці тощо), так само потребує психопрофілактики. Для подолання цього синдрому, який негативно позначається на фаховій діяльності, і повернення до ефективної взаємодії з оточенням треба, на думку Д. Грінберга (2000), виконувати такі методичні рекомендації: 1) визначити мотивацію, цінність і значення роботи, а також зробити перелік низки приємних занять; 2) дбати про своє здоров'я: *фізичне* (зарядка, правильне харчування, боротьба зі шкідливими звичками) і *психічне* (тренінги релаксації, бесіди асертивності тощо); 3) регулярно зустрічатися з друзями і співробітниками як групою „підтримки”.

7. Як відомо, *етичне забарвлення* інтерперсонального досвіду учасників процесу навчання великою мірою залежить від психологічного профілю і рівня морального розвитку особистості інструктора. Попри це він не повинен діяти проти насущних інтересів і потреб того, кого навчають. Найкращим практичним критерієм усунення цієї моральної проблеми, на думку дослідників, є застосування тим, хто навчає, своєї педагогічної системи до самого себе (Джонсон, 1982; Ємельянов, 1987). До того ставляться особливі вимоги до теоретичної і методичної грамотності психолога-інструктора.

Тим часом аналіз емпіричних даних показав, що комунікативна компетентність на *всіх етапах* (оптації, професійної підготовки, адаптації первинної та вторинної професіоналізації, професійної майстерності) фахового спілкування пов'язана структурно-функціональними зв'язками передусім зі

своїми операційними характеристиками – *комунікативно-мовленнєвим, соціально-перцептивним та інтерактивним компонентами*, які й визначають її розвиток. Однак кореляційні зв'язки між їх складовими на етапі *професійної адаптації* менш тісні, ніж це спостерігалось у студентів на етапі *професійної підготовки* (коефіцієнти кореляції у фахівців – від 0,586 до 0,200, у студентів – від 0,705 до 0,541 при $p=0,01$); а у випадку з мовною компетентністю у фахівців-адаптантів можна говорити лише про позитивну тенденцію до такого взаємозв'язку між ними (0,146).

Разом з тим кореляційні зв'язки у структурі комунікативної компетентності більш тісні й розгалужені на етапі *вторинної*, ніж *первинної*, професіоналізації. Це свідчить про більшу сформованість названих складових у педагогів і психологів у міру набуття ними професіоналізму.

Разом з тим емпіричне дослідження показало, що такі комунікативно і професійно важливі характеристики, як мовна компетентність, вміння вести розмову (спір), вміння слухати, вміння викладати свої думки, здатність до налагодження взаємин із співрозмовником, загальні комунікативні вміння не достатньо сформовані у досліджуваних: на етапах *професійної адаптації* й *первинної професіоналізації* можемо говорити лише про тенденцію до взаємозв'язку їх з комунікативною компетентністю. До того у період набуття *професійної майстерності* вміння слухати, вміння викладати свої думки, здатність до налагодження взаємин із співрозмовником і загальні комунікативні вміння в їхньому відношенні до комунікативної компетентності навіть перебувають за зоною статистичної значущості [7].

У зв'язку з цим доцільно здійснювати постійне діагностування ступеня сформованості цих характеристик з наступною їх психокорекцією і розвитком. Зокрема, вдосконалення *інтерактивної компетентності* як здатності фахівця організовувати і регулювати взаємодію та взаємовплив і досягати взаєморозуміння треба здійснювати у таких напрямках: 1) виховання спрямованості на партнера як на мету, а не об'єкт, спілкування; 2) забезпечення діалогічного характеру міжособистісної взаємодії; 3) розвиток вміння

встановлювати емоційно насичений контакт з ним; 4) реалізація конструктивних тенденцій розв'язання конфліктної ситуації, але з використанням усієї палітри способів елімінування конфлікту.

До того для гармонізації міжособистісної взаємодії суб'єкт спілкування має активно вправлятися у вдосконаленні тих інтерактивних умінь подолання розбіжностей і залагодження конфлікту, які позитивно впливають на емоційний стан і сталість відносин партнерів зі спілкування: це вміння попереджувати і „згладжувати” конфлікти, вміння „визнавати помилки” і здатність до компромісних дій. Разом з тим слід активізувати вияв суперництва, значення якого зменшилося у педагогів і психологів, починаючи від етапу професійної адаптації до етапу професійної майстерності [7]. Однією з причин цього було, ймовірно, небажання можливих суперників провокувати конфліктні відносини. Та саме суперництво як один з показників подолання розбіжностей у взаємодії виступає, на нашу думку, своєрідною спонукою у творчому вирішенні виниклих у міжособистісній взаємодії проблем і ним не потрібно нехтувати у процесі вдосконалення відповідної компетентності. І хоча суперництво (за свідченням автора методики Томаса) і не належить до конструктивних способів розв'язання конфліктної ситуації і передбачає можливі прояви агресивності у спілкуванні, але саме суперництво, або (якщо перейти на мову економіки) конкуренція, – рушій прогресивного розвитку: саме воно забезпечує боротьбу ідей, позицій. (До речі, як кажуть фахівці, не було б Стіва Джобса, то у власника компанії Microsoft Білла Гейтса не було б стимулу для створення Windows такою, якою вона є нині). Однак слід враховувати і те, що тільки здатність до співробітництва забезпечує продуктивність поведінки в конфліктній ситуації, бо обидва її учасники досягають успіху. Треба програвати реальні психологічно складні ситуації: проблемні, конфліктні, що сприяє зростанню комунікативної компетентності особистості і підвищенню її соціальної адаптованості.

Тим часом для оптимального функціонування особистості – з позиції трансактного аналізу – в ній мають бути гармонійно поєднані всі три стани

«Я»: Дорослого, Батька і Дитини, а також повинен своєчасно актуалізуватися певний Я-стан у тих випадках, коли це потрібно для гармонійного спілкування. Результати ж дослідження не свідчать про чіткість виконання потрібної функції Я-станом досліджуваних – *психологи* зазвичай віддають перевагу позиції Дорослого, а у *педагогів* переважають позиції Батька і Дитини у спілкуванні, тобто моралізаторство й імпульсивність. І хоча для педагогічного спілкування характерна «батьківська позиція» вчителя – вона поєднує альтруїзм і офіційність поведінки (категоричність інтонацій, авторитарність, моральність), але у сучасних учнів подібне викликає нерідко емоції протидії та неприйняття. Тому ці фахівці мають поєднувати у взаємодії неконструктивну (через авторитаризм педагога) позицію «над» з конструктивною позицією «супроводу», тобто співучасті, сприяння, підтримки, співпраці й раціональності, що характерне для Я-стану Дорослого. Їм потрібно постійно вправлятися у виробленні позиції, адекватної конкретній комунікативній ситуації, аби запобігти порушенням, дисгармонії у спілкуванні. Варто зазначити, що у рекомендаціях вчителям зазвичай не наголошується на потребі актуалізації у педагогічній взаємодії – поряд з *моральною* – ще й *емотивної* і *раціональної* сфер особистості вчителя.

Так само важливо розвивати *комунікативно-мовленнєву компетентність* – особливо вміння невербального спілкування, що забезпечує експресивність і природну виразність поведінки фахівця в педагогічній і психологічній практиці. Крім того, традиційно у процесі професійно-комунікативної підготовки акцентується увага на лінгвістичній стороні: фонетичний, граматичний, лексичний і стилістичний аспекти мовленнєвого спілкування. Але мовленнєва діяльність – це ще й реалізація особистісного, комунікативного начала, що означає вміння суб'єкта вживати мовлення для спілкування з оточенням, регулювати комунікативну поведінку, управляти пізнавальними процесами, невербально підсилювати зміст повідомлення. Звідси для педагога-психолога важливий постійний розвиток психологічного аспекту мовлення – *бути засобом спілкування*, тобто здатність цих фахівців не тільки повно і

логічно, а й переконливо для співрозмовника висловлювати свої думки; вміння його слухати та чути, розуміти смисл мовленого ним. До того це і здатність розуміти внутрішній світ вихованців й активно та емоційно впливати на їх розвиток. Такий підхід вимагає від цих фахівців постійного пошуку більш точних й емоційно виразних засобів вербального і невербального спілкування.

У зв'язку з цим вкрай важливо вдосконалювати *соціально-перцептивну компетентність* – зокрема, психологічну проникливість, психологічну прозорливість, соціальну інтуїцію, виробляти гнучку здатність до корекції образу іншого у процесі взаємодії, що сприяє посиленню розуміння психологічної й особистісної сутності партнера зі спілкування, емпатійності й рефлексивності суб'єкта діяльності. Врахування цього веде до адекватності взаєморозуміння і досягнення ефективності комунікативної діяльності. Невпинний розвиток такої компетентності дасть також змогу посилити «полікультурну грамотність» досліджуваних фахівців: вона розглядається І.М. Лапшиною (2008) як уявлення про розмаїття культур в інтегрованому середовищі, усвідомлення соціальних особливостей довкілля та його впливу на оточуючих, толерантність підходу до національних та культурних норм тощо.

Поза тим мають свої особливості *психокорекція* і *розвиток* комунікативної компетентності на різних етапах професіоналізації фахівця, що зумовлюється наявністю численних проблем спілкування та потребою в їх усуненні. А оскільки в кожній комунікативній дії фахівця як суб'єкта спілкування, мов у дзеркалі, відображається його особистість, це вимагає певної *трансформації* і його особистісних характеристик, психопрофілактики та розвитку свого внутрішнього світу.

В узагальненій формі методи оптимізації комунікативної компетентності представників професій типу „людина–людина” та їх особистісного самовдосконалення, що є спонукою до комунікативного розвитку, – на різних етапах професіоналізації й у зв'язку з проблемами спілкування – подано у таблиці.

**Методи психокорекції й розвитку
професійно-комунікативної компетентності особистості**

Етапи професіоналізації (за Зеєром)	Проблеми розвитку комунікативної компетентності	Методи психокорекції та розвитку комунікативної компетентності	Методи особистісного вдосконалення
Професійна оптація (12-16 рр.): метод «проб і помилок» на шляху фахового самовизначення	Професійно-комунікативна невизначеність, неадекватна самооцінка, несформованість професійно-комунікативних мотивів і цінностей, невміння управляти емоціями та почуттями, незнання умов повноцінного слухання, неадекватні поведінкові реакції, невіра у власні сили, невпевненість у собі, хвилювання	Групове та індивідуальне консультування, організоване навчання, індивідуальна самостійна робота: вироблення морально-комунікативних якостей і вмінь; вправлення щодо зняття емоційного напруження; тренування нерефлексивного (пасивного) і рефлексивного (активного) слухання; моделювання комунікативної поведінки, ознайомлення з невербальними поведінковими реакціями (експресії обличчя, комунікативні жести та пози, рукостискання тощо); тренування впевненості у собі	Самовизначення професійне, розвиток мотивів і цінностей, самопізнання, самоусвідомлення, сублімація (трансформація агресивних проявів у соціально прийнятні форми), розвиток особистісно-комунікативних якостей
Професійна підготовка (16-23 рр.): так звана «проба пера» - пошук власних способів професійно-комунікативної самореалізації	Дисбаланс культурного і соціального розвитку, недостатність психологічної підготовки, неволодіння комунікацією за допомогою невербальних засобів спілкування, невміння послуговуватися психологічними захисними механізмами у спілкуванні, незнання способів захисту від маніпуляцій, неволодіння технікою асертивної поведінки, неадекватність реагування у конфлікті	Групова робота за схемою “навчання – тренінг – навчання”, індивідуальне консультування та самостійна робота: діагностування комунікативних вмінь та навичок; розвиток аутопсихологічної ідентифікації, вироблення навичок самопрезентації; розвиток соціально-перцептивної здатності, техніки інтонування, міміки і пантоміміки, комунікативного жестикулювання та семантичних рухів; тілесно-орієнтований і танцювально-руховий тренінги; тренінг емпатійності; комунікативно-мовленнєва підготовка; вправлення в емоційному регулюванні; ознайомлення із правилами асертивної поведінки у взаємодії, зі способами маніпуляції (прихований психологічний вплив) та захисту від неї (цивілізована конфронтація чи зустрічна маніпуляція); інформування	Самопізнання, самоактуалізація, самореалізація як суб'єкта спілкування, культурне зростання, самодіагностування особистісно-комунікативних якостей, самообмеження, розвиток емпатійного потенціалу, самовдосконалення, опанування психотехнологій Я-твердження і Ви-твердження як способів безконфліктної міжособистісної взаємодії

		про види конфліктної взаємодії та шляхи її подолання	
Професійна адаптація (18 - 25pp.): розкриття «нових смислів», нових горизонтів у становленні комунікативного професіоналізму	Низький рівень соціальної адаптованості: невпевненість у собі, тривожність, нестриманість, напружений стан, тотальний психологічний захист; прояви асоціальної поведінки (грубощі, роздратованість, презирливе, зневажливе ставлення до людей); відсутність самокритичного ставлення до себе; малодиференційований образ “Я”; надконтроль чи втрата контролю, неволодіння технікою асертивної відмови	Групова та індивідуальна робота за схемою “тренінг – професійна діяльність – тренінг”, фахове консультування: моделювання комунікативної поведінки, набуття практики публічного виступу; тренування раціональних способів спілкування, вироблення спільної стратегії взаємодії у партнерів, рефлексивної поведінки, емпатійного слухання; емоційна децентрація (тренування конструктивних способів виходу зі стресу); вправлення у викликанні почуття симпатії за допомогою інтонації; тренінг асертивності (відстоювання своїх інтересів зі збереженням доброзичливого ставлення до інших)	Самонавчання, самовиховання, самоконтроль, подолання емоційних проблем через самонавіювання, розширення засобів невербального вираження, розвиток здатності обстоювати свої права зі збереженням почуття власної гідності
Первинна професіоналізація (23-30 pp.): реалізація комунікативного потенціалу фахівця, пошук власних засобів спілкування	Недостатня комунікативна компетентність у діяльності; емоційна холодність чи емоційна спустошеність; труднощі у розв’язанні різних ситуацій спілкування, невміння давати ефективні критичні оцінки; особистісна конфліктність	Практична індивідуальна (чи групова) робота, поєднана із фаховим консультуванням: тренування комунікативних вмінь та навичок (в тому числі вміння слухати); вправлення у діалогічності спілкування; вправлення у регулюванні поведінки в емоціогенних ситуаціях; опанування технік конструктивної критики і тренування вміння справлятися з критикою; розвиток здатності оцінювати психологічну проблематику ситуації, вправлення у виробленні позиції, адекватної комунікативній ситуації; відпрацювання способів психологічного захисту	Самоаналіз, самоконтроль, програвання конкретних психологічних ситуацій, комунікативно-рольова гра з відтворенням реальних подій та міжособистісних взаємин; самовизначення рівня особистісної конфліктності, розробка програми з її подолання, а також самостійна робота у цьому напрямку
Вторинна професіоналізація (28-40 pp.): комунікативна діяльність за «індивідуальною	Суб’єктивне спотворення інформації, виснаження емоційних ресурсів: спустошеність, пригніченість, закритість; гіперсоціалізованість, авторитарність, само-	Групова тренінгова робота й індивідуальне консультування: тренування прийомів суб’єкту-суб’єктної взаємодії; аналіз психологічної (і педагогічної) ситуації; зняття негативних емоцій (гніву, роздратування, нестриманості, нервозності	Самоаналіз, самоконтроль, емоційне саморегулювання, самостимулювання, соціально-перцептивне вдосконалення, гармонізація трансакційних Я-

програмою»	впевненість, відсутність критичного ставлення до себе	тощо); тренування способів конструктивної поведінки у спілкуванні, розв'язанні конфліктної ситуації; додержання нормативності взаємодії із співрозмовником	станів особистості
Професійна майстерність (від 35р. ...): професійно-комунікативна творчість, «усвідомлена імпровізація»	Професійне “вігорання”: когнітивне виснаження, комунікативна деформація, емоційне перенапруження, відчуття меншовартості, зниження самооцінки; енергійність, неухважність до інших людей; відмова від міжособистісної взаємодії; бар'єри упередження, суб'єктивізм	Групове тренування і самостійна робота, яка має поєднуватися з фаховим консультуванням: комунікативний тренінг; тренінг релаксації; тренінг рефлексії; вправлення у зниженні рівня тривожності, емпатійності, чутливості; підвищення самооцінки; корекція індивідуального образу “Я”; вправлення у подоланні проблемних і конфліктних ситуацій	Самоаналіз, самоконтроль, подолання емоційних бар'єрів, розвиток самокритичності, самоактуалізація, психолого-педагогічна імпровізація, самопроекування діяльності, творчий пошук прийомів вдосконалення, взаємопізнання, самооцінка

В результаті дослідження ми дійшли висновку про потребу впровадження у процес професійної підготовки і діяльності педагога і психолога як традиційно вживаних, так і новітніх комунікативних технологій та засобів, які враховували б рівень психологічної готовності фахівця до їх освоєння і реалізації у діяльності на кожному з етапів його професійного становлення для ефективного подолання труднощів міжособистісної взаємодії.

Оптимальне формування комунікативної компетентності на різних етапах професійного становлення особистості фахівця потребує постійного навчання та тренування, послуговування за потреби консультативно-корекційною допомогою психолога-тренера. Головне ж – це внутрішня робота і реалізація в діяльності самого фахівця як суб'єкта спілкування. Відтак, поряд з постійним розвитком інструментальних засобів суб'єкта фахового спілкування – комунікативних вмінь та навичок – до важливих чинників оптимізації розвитку комунікативної компетентності належить взаємопов'язане особистісне й професійно-комунікативне вдосконалення фахівця: поглиблення його комунікативних мотивів і потреб, розвиток ціннісної сфери, стабільна професійна спрямованість, самоорганізація в діяльності спілкування, виховання

морально-комунікативних якостей, результатом чого є набуття ним комунікативного професіоналізму.

Список використаних джерел:

1. Анцыферова Л.И. Психологические закономерности развития личности взрослого человека и проблема непрерывного образования // Психологический журнал. – 1980. – Т. 1, № 2. – С.52 – 60.
2. Анцыферова Л.И. Общественно-исторический характер телесного бытия человека // Биология человека и социальный прогресс.– Пермь, 1982.– С.89– 96.
3. Емельянов Ю. Н. Обучение общению в учебно-тренировочной группе // Психологический журнал. – 1987. – Т.8, №2. – С.81 –87.
4. Емельянов Ю.Н., Кузьмин Е.С. Теоретические и методические основы социально-психологического тренинга: Учебное пособие. – Л., 1983.
5. Зеер Э.Ф. Психология профессий: Учебн. пособие. – 3-е изд. – М.: Академический Проект; фонд «Мир», 2005. – 336 с.
6. Климов Е.А. О становлении профессионала: приближение к идеалам культуры и сотворение их (психологический взгляд): Учебное пособие. – М.: Московский психологосоциальный институт, 2006. – 176 с.
7. Корніяка О.М. Психологія розвитку комунікативної компетентності на різних етапах професійного становлення особистості // Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України/ За ред. акад. С.Д. Максименка. – К., 2012. – Вип.39. – С. 211–223.

Аннотация

Корніяка О.Н. Психокоррекция и развитие коммуникативной компетентности представителей биометрических профессий

Статья посвящена анализу традиционных и новейших методов и средств развития коммуникативной компетентности педагогов и психологов на разных этапах их профессионального становления. Представлены методические рекомендации относительно оптимизации коммуникативного развития профессионала.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, коммуникативные умения и навыки, коммуникативное развитие, профессиональное и межличностное взаимодействие.

Summary

O.Korniyaka Psychocorrection and development of communicative competence of the representatives of biometric professions

The article is dedicated to the analysis of the traditional and latest methods and means of developing communicative competence in different period of psychologists and teachers professional formation. On the basis of the psychological research, methodical recommendations concerning optimization of communicative development of professional are represented.

Key words: communicative competence, communicative abilities and habits, communicative development, professional and interpersonal interaction.